

ISSN (E): 2181-4570

МЕДИА МАТНЛАРИ САРЛАВҲАЛАРИДАГИ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Сеитназарова Гулжаҳан Суханатдиновна,

Қорақалпоқ давлат университети катта ўқитувчиси, PhD.

Жақсимуратова Гулжаҳан Женисбай қизи,

Қорақалпоқ давлат университети студенти

АННОТАЦИЯ: Мазкур мақолада журналистик матннинг таъсирчанлигини таъминлайдиган бирламчи восита – сарлавҳалар ҳақида сўз боради. Шунингдек, Қорақалпоғистонда чоп этиладиган маҳаллий даврий нашрларда фойдаланилган сарлавҳаларнинг қандай вазифаларни бажарганлигини ва уларнинг хусусиятларига тўқталган.

Калт сўзлар: сарлавҳа, хабар бериш, реклама қилиш, ишонтириш, кўрсатма бериш, мурожаат қилиш вазифаси, прецедент матн яратиш.

Медиа матнларига диққат қаратишнинг ва таъсирчанликни таъминлашнинг унсурлари кўп. Шулар орасидаги энг аҳамиятли ва бирламчи воситалардан бири – сарлавҳа ҳисобланади. «Сарлавҳа – ўқувчи-газетхон билан нутқий алоқа боғлаш (контакт яратиш)нинг ниҳоятда муҳим ва бирламчи воситасидир. У қанчалик жозибали бўлса, алоқа боғлаш ҳам шунчалик тез ва самарали бўлади. Сарлавҳа – газета саҳифасининг юзи, қиёфаси»[1]. Сарлавҳалар асосан, «уч вазифани бажаради. Булар: мақолани номлаш, мақола мазмунини билдириш ҳамда реклама қилиш вазифаларидир»[2]. Шу билан бирга, айрим тадқиқотчилар газета саҳифаларида сарлавҳалар «аташ, фарқлаш, хабар бериш, реклама қилиш, ишонтириш, кўрсатма бериш, изоҳлаш, ташвиқ ва мурожаат қилиш»[1] каби вазифаларни ҳам бажариши мумкинлигини таъкидлашган.

Мазкур таснифлар асосида Қорақалпоғистонда чоп этиладиган маҳаллий даврий нашрларда фойдаланилган сарлавҳаларнинг қандай вазифаларни бажарганлигини ўргандик. Таҳлил натижалари ичидан кўп ишлатилган сарлавҳаларни келтирамыз:

– *хабар бериш вазифаси:* «Жаслар – таңлаўда» (ҚЖ, 2017, 19 январь), «Жеңимпаз шаңарақ «Жүзимбағ»тан» (ЕҚ, 2019, 10 август), « «Зайнабтың машинасы екеў болды» (ҚЖ, 2018, 8 март), «Мойнақтан 200 километр алыста – Аралдың қурыған ултанында душшы суў табылды» (ЕҚ, 2019, 29 январь);

– *реклама қилиш вазифаси*: «Жоқ жемистиң өзи жоқ» (ҚЖ, 2018, 24 май), «Халық банк халқ хызметинде» (ҚЖ, 2021, 24 июнь), «Китап оқып «SPARK» минген Нурсулығу» (УЖ, 2019, 8 январь);

– *ишонтириш вазифаси*: «Өнер хеш ўақытта жерде қалдырмайды» (ҚЖ, 2017, 19 январь), «Мийнет – даңққа бөлейди» (ҚЖ, 2020, 17 сентябрь), «Интенсив бағ – мол дэрамаат дереги» (ЕҚ, 2017, 18 апрель), «Ўй қапталы қыйтақ жерлери – күн-көрис дереги» (ЕҚ, 2019, 6 июль);

– *кўрсатма бериш вазифаси*: «Аў мылтық – өзиңе жаў мылтық» (ҚЖ, 2017, 4 май), «Жол қағыйдасы - өмир пайдасы» (ЕҚ, 2018, 3 май), «Бала саламат өссин десеңиз» (ҚЖ, 2020, 27 август), «Өрт – бийпэрўалықты кеширмейди» (ЕҚ, 2017, 5 январь), «Есиктен кирип шыққанда бэле жоқ» (ЕҚ, 2016, 4 июнь);

– *мурожаат қилиш вазифаси*: «Бизди мини роботлар басқара ма?» (ҚЖ, 2018, 11 октябрь), «Санитария шыпакериның ўазыйпасы неден ибарат?» (ЕҚ, 2017, 12 январь), «Мэскүнемшилик ҳаялларға тэн пазыйлет пе?» (ҚЖ, 2018, 28 июнь), «Ўрп-эдет пе яки артықша дэбдебе ме?» (ҚЖ, 2017, 17 апрель) ва бошқ.

Соҳа мутахассисларнинг таъкидлашича, таъсирчанликни ошириш мақсадида сарлавҳада ибора, мақол, шиор, шеър, иқтибос ва бошқа турдаги «прецедент матндан фойдаланиш чорловчи вазифасини бажариши ҳам мумкин»[3]. Қуйида газета материалларига сарлавҳа учун танланган прецедент матнлар қуйидагича:

– *иборалар*: «Жаслардың бос ўақты, душпанның ис ўақты» (ЕҚ, 2017, 10 январь), «Шымшық сойса да қассап сойсын» (ҚЖ, 2018, 15 февраль), «Ҳаял бахты – жэмийет бахты» (ҚЖ, 2017, 27 апрель), «Бүкирди гөр дүзейди..» (ЕҚ, 2020, 9 декабрь), «Бесик баласы бес түлер» (УЖ, 2017, 10 июнь);

– *мақоллар*: «Китап – билим булағы» (ҚЖ, 2021, 27 август), «Суў қэдириң суўшы билер» (УЖ, 2018, 5 май), «Биреўди көрип шүкир етерсең...» (ҚЖ, 2020, 29 октябрь), «Қызға қырық үйден тыйыў...» (ҚЖ, 2021, 25 март), «Жүзден жүйрик, мыңнан тулпар» (ҚЖ, 2017, 18 май), «Жақсының жақсысын айт...» (ҚЖ, 2018, 11 октябрь);

– *шиорлар*: «Жаңа Ўзбекстан – жаңаша дүньяқарас» (ҚЖ, 2020, ноябрь), «Адам саўдасы – дэўир машқаласы» (ЕҚ, 2019, 16 февраль), «Теңиз шегинбекте, лекин инсан шегинбейди» (ЕҚ, 2019, 24-26 январь), «Ўзбекстан жаслары бузғыншы идеяларға қарсы» (ҚЖ, 2018, 11 октябрь);

– *шеър*: «Сол гөззал бәхәрим ядыма түсти» (ҚЖ, 2018, 8-февраль), «Айт Сен Әжинияздың қосықларынан» (ЕҚ, 2017, 27 апрель), «Нақылларың шағып көрсем мағыздан...» (ҚЖ, 2020, 12 ноябрь), «Қызың Зульфия болсын, шайыра болсын» (ҚЖ, 2021, 11 март);

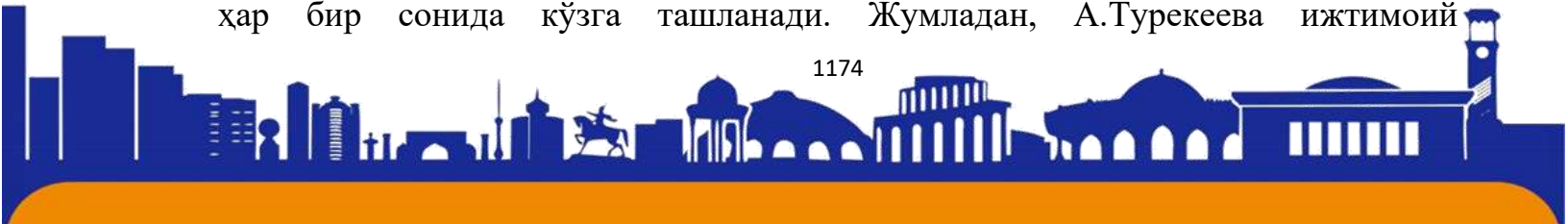
– *иқтибос*: «Мәденият Мойнақтан басланады...» (ЕҚ, 2019, 2 апрель), «Жаңа Өзбекистан – жаңа ренессанс» (ҚЖ, 2021, 27 май), «Тилге итибар – елге итибар» (ЕҚ, 2019, 27 июль), «Тил жасаса – миллет жасайды» (ҚЖ 2020, 26 ноябрь), «Жаслар – Өзбекстанның ең үлкен байлығы, бийбақа ғәзийнеси» (ҚЖ, 2021, 1 январь)

Шунингдек, иждокорлар ўзларининг услуоби ва маҳоратидан келиб чиқиб, сўз, сўз бирикмаси, гап, сўроқ гап, фразеологизмлардан сарлавҳа қуйишда ишлатади. Улар қаторида қуйидаги кўринишга эга сарлавҳалар ҳам аудитория эътиборини тортишнинг бир усули саналади.

Ж	еңис	С	Өз
	олын		алмағын
	арытқан		езиў
	аўынгер		әният

Сарлавҳалар стилистикаси бўйича шуни айтиш жоизки, сарлавҳа танлашда ҳам ҳар бир журналистнинг ўз услуоби бор. Хусусан, катта авлод журналистларидан Шарап Уснатдинов ўз асарларига сарлавҳа қуйишда асосан, ҳаётий тажрибасига суянади. Масалан, «Көргенлерим хәм кеўилдегилерим»[4] бадий-публицистик тўпламига кирган асарларида «Сәлемлер сатын болмасын», «Аңсатлық пенен «Аңсатбаев» бола алмайсаң» каби сарлавҳалар танланган. Журналист Тамара Машарипова иждодига оддийлик хос. Унинг «Өзимди излеймен»[5] публицистик мақолалар тўпламидаги қуйидаги сарлавҳали материалларида умр манзаралари маҳорат билан ёзилган: ««Умытшак аўырыўдың» умытылмас докторы», «Жүреги де, қолы да таза адам», «Жеңил санааттың аўыр машқалалары», «Ийт таластырсам да, бала-шағамды бағаман».

«Қарақалпақстан жаслары»нинг қалами ўткир журналистлари Арухан Турекеева ва Гулнара Турдишоваларнинг сарлавҳа танлаш маҳорати газетанинг ҳар бир сонида кўзга ташланади. Жумладан, А.Турекеева ижтимоий

муаммоларни кўтариб чиқишда муаммонинг асл моҳиятини сарлавҳада акс эттиради. Журналист Гулжаҳан Тажетдинова сарлавҳани асосан савол ва муурожаат шаклида қўлланади. Яъни «Баслаўыш класста ким оқытты ямаса биринши муғаллим ҳаққинда қашан айтамыз?!» (УЖ, 2018, 10 ноябрь), «Вальютчик»лер кимлердин хызметинде?» (УЖ, 2018, 6 октябрь) ва бошқ.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, журналист услуби оператив, қизиқарли, кенг қамровли, катта аудиторияга тушунарли бўлишини талаб этади. Шунингдек, у актуал ва тезкор бўлиши ҳам керак. Шу сабабдан ҳам, газета материалларида таъсирчанликни таъминлашда сарлавҳа қуйиш, маълумот етказишнинг оптимал йўлини топиш ва аудитория қизиқишини рағбатлантириш омиллари ҳар бир асарда биринчи ўринга чиқади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. OAVda yozma matn. Nutq va munozara: O'quv qo'llanma / S.Shomaksudova, M. Israil. — Т.: IQTISOD-MOLIYA, 2018. — Б.52.
2. Тошмухамедова Л. Сарлавҳа услубияти. Ўқув қўлланма. — Т.: Университет, 2012. — Б.9.
3. Бакиева Г.Х., Тешабаева Д.М. Оммавий ахборот воситалари тили. Журналистлар учун ўқув қўлланма. — Т.: 2019. — Б. 93.
4. Уснатдинов Ш. Кўргенлерим ҳам кеўилдегилерим. — Н.: Қарақалпақстан, 2009. — Б.264.
5. Машарипова Т. Өзимди излеймен... — Т.: EXTREMUM PRESS, 2011. — Б.168.

